

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת בהר בחקותי הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון רסט), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רכבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם, ואף עברו עריכה, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונזכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,

מכון אור החסידות

יוצא לאור על ידי

מכון אור החסידות

325 Kingston Ave., Brooklyn, NY 11213

718.473.3924

דוא"ל : oh@chasidus.net

נדפס באדיבות

The Print House

538 Johnson Ave. Brooklyn, NY 11237

718.628.6700

תוכן העניינים

מקרא אני דורש

יבאר מ"ש רש"י עה"פ "לא תעשו לכם אלילים" גו' – "כנגד זה הנמכר לנכרי כו' הואיל ורבי מגלה עריות . . עובד ע"ז . . מחלל שבת" כו', דדוקא בג' ענינים אלו ישנו החשש שיטעה הנמכר לנכרי לומר שהתירה לו התורה להתדמות לרבו נכרי.

(ע"פ לקוטי שיחות ח"ז ע' 175)

יינה של תורה

"המקבל עליו עול רבית – מקבל עול שמים": תוכנה הפנימי של מצוות רבית.

(ע"פ לקו"ש ח"ג שיחה לפ' בהר)

חידושי סוגיות

בגדר הא דרב לא חזר בו אף בלא קנין – יביא הא דאיפליגו בירושלמי, והסיקו דרב נהג ממידת חסידות שלא לשנות מדיבורו בקניינים / יקשה במה שתירצו המפרשים לחלק מהא דב"מ שאמר לשמשו שלא יסמוך על דיבורו לבד / יקדים דמחולקים הסוגיות אם הוא בנכסי עצמו או נכסי ציבור / יסיק דגדר חסידות דרב, שדיבורו מתחילה גמר ומקני, וזה שפיר אינו שייך בנכסי אחרים.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לב עמ' 154 ואילך)

תורת חיים

מכתבי קודש מכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א, בענין בירור המדות ותיקונן.

הוספה – דרכי החסידות

אגרת קודש מכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש נ"ע אודות גודל מעלת הצדקה והעסק בצרכי ציבור.

מקרא אני דורש

הזהרת ג"ע ע"ז ושבת בנמכר לנכרי

יבאר מ"ש רש"י עה"פ "לא תעשו לכם אלילים" גו' – "כנגד זה הנמכר לנכרי כו' הואיל ורבי מגלה עריות . . עובד ע"ז . . מחלל שבת" כו', דדוקא בג' ענינים אלו ישנו החשש שיטעה הנמכר לנכרי לומר שהתירה לו התורה להתדמות לרבו נכרי

א. בסוף הסדרה (פ' בהר): "לא תעשו לכם אלילים, ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה, כי אני ה' אלקיכם. את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'".

ומפרש רש"י, שאזהרות אלה מכוונות כלפי ישראל שנמכר לעבד אצל נכרי, שעליו מדובר בפרשה הסמוכה: "כנגד זה הנמכר לנכרי, שלא יאמר: הואיל ורבי מגלה עריות – אף אני כמותו, הואיל ורבי עובד עבודה-זרה – אף אני כמותו, הואיל ורבי מחלל שבת – אף אני כמותו, לכך נאמרו מקראות הללו". (ומקורו בדברי התורת כהנים על אתר, וראה שיחות ש"פ בהר תשכ"ה ותשמ"ו בביאור השינויים שבין התו"כ לרש"י).

ובכוונת הדברים כתבו מפרשים, "שסמך האזהרות האלה פה להזהיר את העבד הנמכר לנכרי שלא ילמוד ממעשה רבו לפרוק מעליו עול מצוות, כי הוא עבד ה', וה' הוא אלקיו גם בעודו תחת רבו; והגם שהדבר קשה עליו לשמור מצוות ה' בהיותו בית עכו"ם, אני ה' נאמן לשלם שכר טוב ולפום צערא אגרא" (ל' המלבי"ם).

ולכאורה צ"ע, דלפי זה ("שלא ילמוד ממעשה רבו לפרוק מעליו עול מצוות") היה הכתוב צריך להזהיר על כל המצוות – ולמה הזהיר דוקא מפני עבירות אלו (גילוי עריות, עבודת אלילים, וחילול שבת) ! ?

ב. ונ"ל, שאכן יש בעבירות אלו ענין מיוחד, שבהן יש מקום לקס"ד (ע"פ תורה) שיכול העבד לעבור עליהן בהיותו בבית רבו הנכרי; ולכן לא הזהיר הכתוב את העבד על קיום כל המצוות, כי מילתא דפשיטא היא – אלא דוקא על שמירת לאוין אלו, כדי לשלול סברת היתר שיכול העבד להורות בהן.

וביאור הענין:

הנה עבד זה שנמכר לנכרי, יש תוקף בשעבודו לאדונו, ומחוייב הוא לעבוד אותו ולשרתו – על פי תורה. וכפי שמוכח מזה שהכתוב הוצרך ליתן טעם על "ויצא בשנת היובל": "כי לי בני ישראל עבדים – שטרי קודם", היינו, שגם להנכרי יש "שטר" ושעבוד על העבד, כי הוא קנוי לו, ורק שכיון ו"שטרי קודם" לכן מוגבל שעבודו של הנכרי עד היובל בלבד (ראה פרש"י פרשתנו כה, מח).

ולכן יכול העבד לחשוב, "הואיל ורבי מחלל שבת – אף אני כמותו":

כיון שהתורה אינה מחייבת את הנכרי בשמירת שבת, ואדרבה, "גוי ששבת חייב מיתה" (סנהדרין נח, ב; רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ט), היינו, שאצל אדונו הנכרי של העבד שווה יום השבת לשאר הימים –

לכן יש סברא שגם העבד, שמשועבד לאדונו על פי תורה, יהיה מותר להמשיך ולשרת את אדונו גם בשבת, כדרך שהוא משרת אותו בכל השבוע, ושעבוד זה ידחה את איסור חילול שבת.

ויתירה מזו: לפי מהלך מחשבה זו, שמותר להעבד לשרת את אדונו גם אם יצטרך לדחות איסורי שבת, הרי נמצא שקדושת השבת כבר מחוללת אצלו, ושוב יהיה מותר לו להמשיך ולחללה גם בענינים שאינם נוגעים לשעבודו לרבו, כי בלאו הכי כבר נפקע ממנו חיוב שמירת שבת. [וע"ד הסברא שנזכרה במכילתא תשא לא, יד: "הואיל וחיללנו מקצתה נחלל את כולה". וגם בשאר איסורים מצינו, שאיסור שהותר מכללו קליש – ראה כתובות לב, א].

וכעין זה היא המחשבה "הואיל ורבי מגלה עריות – אף אני כמותו":

הנה ישנם כמה וכמה עריות שנאסרו רק על ישראל, אך בני-יח מותרים בהם (ראה סנהדרין נו, ב ואילך; רמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ה). וזו איפוא הכוונה בקס"ד זו, (לא שיהיו מותרים לעבד כל העריות, אלא רק) שאותן עריות שמוותרות על פי תורה לרבו הנכרי – יהיו מותרות גם להעבד המשועבד אליו.

לקראת שבת

ז

ויסוד הסברא בזה הוא:

הרי כאשר ישראל מוכר עצמו לעבד לישראל אחר – התירה לו התורה את איסור שפחה כנענית, ורבו יכול לכפותו ולמסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים עבור האדון (רש"י משפטים כא, ד. פ' ראה טו, יח. ובכ"מ);

ומסתבר – עכ"פ לפי "פשוטו של מקרא" (שקו"ט בזה ע"ד ההלכה – ראה מנחת חינוך סוף מצוה מב. ואכ"מ) – שכן יהיה גם כשנמכר לנכרי, שרבו יכול לכפותו ולמסור לו שפחה להוליד ממנה עבדים עבור אדונו, היינו, ששעבודו לאדונו דוחה את איסור שפחה.

ואם כן יכולה להיות מחשבה, שכשם שהותרה לו שפחה כנענית, אף שאסורה היא לכל ישראל, כך יותרו לו גם שאר העריות (אלו המותרות לאדונו הנכרי, "אף אני כמותו") – ובדוגמת מה שמצינו בענין היתר השפחה (בעבד עברי הנמכר לישראל), שהעבד מותר (לא רק בשפחה של רבו, שאז רבו מרוויח על ידי זה את הוולדות כעבדים, אלא) אפילו בשפחה אחרת, שאינה של רבו (כדמוכה בתמורה ל, א. וראה נודע ביהודה מהדו"ת אבן העזר סל"א).

ג. וזהו אפוא שהוצרך העבד לאזהרה מיוחדת על איסורי שבת וגילוי עריות – לשלול את הסברא ששעבודו לרבו דוחה את האיסורים הללו (או עכ"פ מחליש אותם), כנ"ל בארוכה;

אמנם עדיין לא נתבאר בנוגע לאיסור עבודה-זרה, "הואיל ורבי עובד עבודה-זרה אף אני כמותו":

לכאורה, אמונתו של העבד בה' ושליטת עבודה-זרה היא ענין פרטי בינו לבין קונו, ואינה שייכת לאופן שעבודו ועבודתו לרבו; אם כן, למה תהיה קס"ד שכיון והוא נמצא אצל אדון העובד ע"ז, לכן גם הוא צריך לשנות את אמונתו ולעבוד ע"ז? מהיכתי תיתי?!

וביותר אינו מובן, דבשלמא באיסורי שבת וגילוי עריות, הרי אדונו של העבד אכן אינו מחוייב בהם – בהיותו נכרי (ולא ישראל), וא"כ סברא היא שהשעבוד לאדון יכול לגרום לכך שגם העבד יהיה פטור מהם כו';

אך שלילת עבודה-זרה היא אחת מהמצוות שגם בני-נח חייבים בהן, וזה שהאדון עובד עבודה-זרה נחשב לו עצמו לעבירה! ואם כן, איך יחשוב העבד "הואיל ורבי עובד עבודה-זרה אף אני כמותו" – אדרבה: עליו להשתדל ולמנוע את רבו גופא מאיסור עבודה-זרה?!

ד. ויש לומר בזה, ע"פ מה שהביא הרמ"א להלכה (דרכי משה לטור אורח חיים סקנ"ו), שמותר לגרום לגוי להישבע, כי "אין מזכירין שם עבודה-זרה וגם דעתן לעושה שמים וארץ, ואף על גב דמשתתפין שם שמים ודבר אחר, לא מצינו שאסור לגרום לשתף .. דאין הגויים מוזהרים על השיתוף".

לקראת שבת

וי"ל שלזה היא הכוונה בנדו"ד, שבוודאי אין קס"ד שיהיה מותר להעבד לעבוד עבודה־זרה ממש, שאפילו הנכרי אסור בה; אך ע"ז ב"שיתוף" – מותרת לאדונו הנכרי, ולכן יכול העבד לחשוב שגם לו יהיה הדבר מותר.

ביאור הענין (בהבא לקמן – ראה מאמר ד"ה מים רבים תשי"ז. ביום עשתי עשר תשל"א. אג"ק ח"ז ע' קנ. חי"ד ע' תיט. וש"נ):

הנה כתיב (ואתחנן ד, יט) "ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים, כל צבא השמים, ונדחת והשתחווית להם ועבדתם, אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים גו'". ובפרש"י מבאר את ענין "אשר חלק .. לכל העמים": "לא מנען מלטעות אחריהם כו'".

והיינו, שכיון וההשפעה מלמעלה עוברת היא דרך הכוכבים, המזלות וצבא השמים, וכמו שכתוב "וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים" (ברכה לג, יד), שגידול הפירות כו' תלוי הוא בהשמש והירח כו' – לכן יש מקום לטעות ולומר שהאדם המקבל השפעה מהם צריך לעבדם ולתת להם כבוד.

אמנם בזה גופא יש שני אופנים (וראה רמב"ם ריש הל' ע"ז. ובכ"מ):

יש שהאדם מייחס כל ההשפעה בעוה"ז רק להכוכבים והמזלות, כי לדעתו "עזב ה' את הארץ" והשאיר את הכוכבים והמזלות שהם יהיו השליטים בעולם הזה, ואילו הקב"ה "על השמים כבודו" – אין לו שייכות לעניני הארץ;

ויש שהאדם יודע ומכיר שהקב"ה שולט גם בארץ, "המשפילי לראות בשמים ובארץ", אך לדעתו הכוכבים והמזלות הם "שותפים" להנהגת הקב"ה בארץ, וע"ד מלך המנהל את המדינה ב"שותפות" עם שרי המדינה.

ואמנם, גם האופן השני הוא טעות ואינו אמת, כי לשרי המדינה יש בחירה ודיעה בהנהגת המדינה, מה שאין כן הכוכבים והמזלות אין להם שום דיעה ובחירה, אלא רק שהשפע עובר דרכם בלבד, כגרון ביד החוצב בו, כך שאין שום מקום וטעם לכבדם ולעבדם, כי אין בידם להועיל מאומה מלבד מה שניתן להם מלמעלה;

אבל מכיון שסוף סוף ההשפעה מלמעלה אכן מגיעה באופן של הסתר פנים וקשה לראות את האלקות שבזה, היינו, שהקב"ה משפיע בעולם באופן שנותן מקום לחשוב שאכן יש חשיבות ותועלת אמיתית בצבא השמים כו' (וכנ"ל בענין "אשר חלק לכל העמים", "לא מנען מלטעות אחריהם") – לכן לא נצטוו בני נח להיזהר מטעות זו, והותר להם לייחס חשיבות להכוכבים ומזלות בתור "שותפים" להנהגת העולם.

[כלומר:

האופן הראשון בעבודה־זרה, לחשוב ש"עזב ה' את הארץ" ח"ו ורק הכוכבים והמזלות מנהיגים את העולם – טעות זו היא טעות "גסה" ביותר שאפילו נכרי מחוייב להיזהר ממנה;

לקראת שבת

ט

אך האופן השני, ש"משתף" את הכוכבים והמזלות בתוך ההנהגה הכללית של הקב"ה - זו טעות "דקה" יותר, ואין מחייבים אותם להימנע ממנה, כי בגלל ההסתר פנים כו', קשה להכיר בשלילת טעות זו].

ה. אמנם לבני ישראל נאסרה האמונה ב"שיתוף", ומחוייבים להאמין ש"ה' אחד" - הוא היחיד שמנהיג את העולם, בלי שום "שותפים" ח"ו.

והטעם לההבדל בין ישראל לאומות העולם:

השפע הניתן מלמעלה לאומות העולם עובר יותר "צמצום" ו"הסתר פנים" - ולכן קשה לדרוש מהם שיכירו בזה שהקב"ה הוא "אחד" בלבד;

מה שאין כן השפע הניתן מלמעלה לישראל, מגיע הוא ממדרגה נעלית יותר ובאופן גלוי יותר - ולכן אפשר לדרוש מהם להכיר בזה ש"אין עוד מלבדו", כי מצד מעלתם, הרי בנקל להם יותר להגיע להכרת האמת האלוקית ולכן מחוייבים להאמין ש"ה' אחד" ממש.

ומעתה יובן הקס"ד של העבד - "הואיל ורבי עובד עבודה־זרה אף אני כמותו":

כיון שיהודי זה משועבד לאדונו הנכרי על פי תורה, וממילא גם אין זמנו בידו כו' לדאוג לפרנסת עצמו אלא הוא מקבל את מזונו וכל הצטרותו מהאדון, הרי נמצא לכאורה שהוא שווה לאדונו בענין המדרגה הרוחנית של השפע, שהרי את כל שפעו הוא מקבל באותו אופן שהאדון מקבל;

ואם כן, הרי כשם שהאדון מקבל את שפעו באופן של "צמצום" ו"הסתר פנים", עד כדי כך שמתירים לו לעבוד עבודה־זרה באופן של "שיתוף", בגלל שקשה לדרוש ממנו שיכיר באמת האלוקית אשר "ה' אחד" לגמרי - הרי גם העבד, שניזון מאותו השפע של האדון, יהיה "כמותו" לענין זה של היתר ה"שיתוף"!

וזהו שצריך הכתוב להזהירו "לא תעשו לכם אלילים", שבהיותו מבני ישראל, הרי אפילו כאשר לכאורה הוא נמצא בשפל המצב ומקבל את פרנסתו מתוך השפע של אומות־העולם -

הרי יהודי נשאר יהודי, עם כל המעלות של יהודי, וגם במצב זה הוא נדרש ומחוייב להכיר באמת אשר "ה' אלוקינו ה' אחד". והדברים עמוקים.

שלימות חרות העבד ביציאתו בשמיטה

ושבתה הארץ שבת ל'הי
(א, ב, רש"י)

בזהר (פרשתנו קח, א) מביא ע"כ את הפסוק "כי תקנה עבד עברי... ובשביעית יצא לחפשי חינם", ומבאר שבשנת השמיטה צ"ל כל איש ישראל במנוחה, דכשם שהקרקע נחה בשביעית אף העבדים צריכים לנוח, ולכן יציאתם לחופשי היא בשנת השמיטה.

וידועה התמיהה בזה במפרשי הזהר (תו"ש למשפטים שם. מקדש מלך ורמ"ז לזהר שם. ועוד): הלכה רווחת היא בחז"ל בכ"מ שיוצא העבד לחופשי בשביעית למכירתו, ולא בשנת שמיטת הקרקעות. ודוחק גדול לומר שנחלק ע"ז הזהר וס"ל שיוצא כבר בשנת השמיטה (גם אם לא מלאו שבע שנים למכירתו).

וי"ל בזה:

מצינו בכו"כ מצוות יסוד, שאפילו בדאורייתא איכא לכתחילה ובדיעבד. וכמבואר באחרונים (עיין לקח טוב להגר"י ענגיל כלל ה' בארוכה), שישנם דוגמאות רבות לכך שאף מדאורייתא, פעמים שהמצווה מתקיימת בשלמותה (לכתחילה), ופעמים שאינה בשלמותה, ואבה דכולהון הוא דאמרינן בקדשים "שנה עליו הכתוב לעכב" (יומא נא, ב).

ועד"ז י"ל גם בביאור דברי הזהר. דהן אמת שלא פליג הזהר על כך שיוצא העבד בשביעית למכירתו. אלא שס"ל שבאם חלה שנת שחרורו בשנת שמיטת הקרקעות, הרי שאז יציאתו לחירות היא בשלמותה. דכיון שבשנת השמיטה ישנה מנוחה כללית, הרי

כשיוצא לחירות מנוחתו הפרטית הינה בשלמות. משא"כ באם יוצא בשנה אחרת, הרי אין יציאתו אז בשלמות. וזו הסיבה שקורא הזהר לשנת שחרור העבד "שמיטה", דכיון ששחרורו מהווה עבורו מנוחה פרטית, כשנת השמיטה שבה מנוחה כללית, הרי כשמתחרר אכן בשנת השמיטה, אזי, כנ"ל, גאולתו ומנוחתו בשלמות יותר.

(יעו"י אריכות הביאור בלקו"ש חכ"ב ע' 143)

ביטול אמיתי להשי"ת

וידבר ה' אל משה בהר סיני
(ריש פרשתנו)

איתא במדרש (מדרש תהלים סח, יז) כי קודם מ"ת רבו ההרים ביניהם על מי יתן השי"ת את התורה, וכל אחד מהם טען את מעלותיו וכו' לכך הוא צריך לזכות בזה. וע"ז אמר להם הקב"ה "למה תרצדון – תרצו דין – הרים גבנונים", ו"ההר חמד אלקים לשבתו" הוא הר סיני "דמכ"ך מכל טוריא" (השפל מכל ההרים).

ולכאורה, אינו מובן:

ממ"נ, אם דחה השי"ת את טענת ההרים ובחר דווקא בשפלות ובנמיכות, הו"ל ליתן את התורה בבקעה או עכ"פ במישור, ואם המעלה היא ב"הר", היה לו ליתנה על ההר הגבוה ביותר, ולמה בחר ב"הר סיני".

והביאור בזה בדרך עבודת האדם לקונו:

להיפך – מצד ביטולו כלפי השי"ת, חש הוא את הגדלות והשמחה לקיים את רצונו ית', וזה נתן לו את התוקף האמיתי לעמוד חזק בשמירת המצוות ולא לירא מכלום. ומחמת ביטול זה, הרי בה בשעה יודע הוא את מעמדו ומצבו הנפשי ד'מכיך מכל טוריא'.

נקודה זו מסבירה אף את הניגודים שמצינו ברבן של כל ישראל, משה רבינו: מחד מובן שידע משה את מעלותיו "אנוכי עומד ביניכם ובין ה' אלקיכם", "ויהי בישרון חלק", ובה בשעה "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה".

(יעוין אריכות הביאור בלקו"ש ת"א עמ' 276)

בעת עבודת היהודי בקיום התומ"צ, צ"ל בליבו ב' בחינות – מחד "הר" ומאידך "סיני":

(א) מחד צ"ל בתוקף ובהגבהת רוח "לא להתבייש מפני המלעיגים" (ראשית השור"ע), ולהיות גאה וחדור בקיום רצון השי"ת.

(ב) ומאידך, על הגאווה נאמר (סוטה ה, א) "אין אנו והוא יכולין לדור", ורק אחרי "ונפשי כעפר לכל תהיה" זוכים ל"פתח ליבי בתורתך ובמצוותיך...". עליו להרגיש "מכיך מכל טוריא".

ובאמת, אין כל סתירה בין ב' עניינים הללו:

כי תוקפו בקיום התומ"צ איננו מצד הרגשת ישותו וחשיבותו כמציאות עצמית.

יינה של תורה

"המקבל עליו עול רבית – מקבל עול שמים": תוכנה הפנימי של מצוות רבית

הקב"ה מקיים את המצוות לפני ישראל ואחריהם / הטעם שהקב"ה נותן שישראל יפעלו כביכול למעלה / קבלת שכר ללא עבודה ועמל ה"ז "נהמא דכסופא" / "המודה במצוות ריבית מודה ביציאת מצרים"

בספרא פרשתנו¹: "ובמרבית לא תתן אכלך אני ה'" – מכאן אמרו: כל המקבל עליו עול ריבית מקבל עול שמים, וכל הפורק ממנו עול ריבית פורק ממנו עול שמים. "אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם" – על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו את מצוות ריבית; שכל המודה במצוות ריבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצוות ריבית כאלו כופר ביציאת מצרים".

ובמפרשים הקשו: מהו הקשר המיוחד בין איסור ריבית ליציאת מצרים ש"כל הכופר במצוות רבית כאילו כופר ביציאת מצרים"? וביארו באופנים שונים.

רש"י מפרש² (ע"פ הגמרא) "אני ה' אלוקיכם שהבחנתי בין בכור לשאינו בכור, אף אני יודע ונפרע מן המלווה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם". אך זה מבאר רק את הפרט של "המלווה מעות לישראל ואומר של נכרי הם". אך עדיין צריך ביאור הקשר של כללות מצוות ריבית ליציאת מצרים.

1. פרשה ה, ג.

2. פכ"ה פל"ח ד"ה אשר הוצאתי וגו'.

לקראת שבת

יג

בכדי להבין שייכות מצווה זו ליציאת מצרים, יש להקדים ביאור כללי בענין קיום המצוות, כדלהלן.

בנוסף ברכת המצוות אנו אומרים "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו", המצוות מיוחדות לבורא ית"ש ונקראות "מצוותיו". זאת מכיוון שהקב"ה אף הוא מקיים את המצוות, וכמאמרם ז"ל³ עה"פ⁴ "מגיד דבריו ליעקב" – "לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם: מדת בשר ודם מורה לאחרים לעשות, והוא אינו עושה בלום; והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור". והיינו, שאותם המצוות שאנו מקיימים, ה"ה" "מצוותיו" של מקום שמקיימם עוד קודם שאנו מקיימם.

מאידך, לא רק קודם קיום המצוות ה"ה מתייחסים לקב"ה, אלא גם לאחר שאנו, ישראל עם קרובו, מקיימים את המצוות – חוזר הקב"ה ומקיימם בגללינו, כפי שאמרו חז"ל⁵ "כל הקורא בתורה – הקב"ה קורא ושונה כנגדו", דקיום המצוות דישראל גורם שיהיה הקב"ה מקיים את המצוות.

נמצא א"כ, שישנן המצוות כפי שהקב"ה מקיימן קודם שאנו מקיימים את המצוות – ומכוח זה יכולים אנחנו לקיימן; ויש שמכוח הקיום שלנו ולאחריו – מקיים הקב"ה את המצוות.

ואינו מובן: התייחסו שאנו נקיים את המצוות שעושה הקב"ה קודם שאנו מקיימים – מכוחו הגדול ש"הוא אומר לישראל לעשות ולשמור", אך זה שהקב"ה יקיים את המצוות בגלל שאנו מקיימים – דבר זה כיצד אפשר להולמו?!

והנה כשישראל מקיימים מצוותו של מקום ה"ה משפיעים שפע רב בעולם ובכל העולמות, כשכר ופועל-יוצא של עבודתם. וגם דבר זה צריך ביאור: הלא רצונו של הקב"ה כבריאת העולם היה "להיטיב לבריאיו"⁶, ולכאורה "טוב" יותר היה באם היינו מקבלים כל ההשפעות דלמעלה בלי עמל ויגיעה?

אך באמת היא הנותנת: מכיון שהקב"ה הוא "טבע הטוב להיטיב" וחפץ "להיטיב לברואיו" – לכך מזכה הוא אותנו בקיום המצוות בעצמנו, שכך לא יהיה זה בגדר "נהמא דכסופא". דכאשר האדם מקבל "לחם חנינם" בלי שעבד והתייגע ע"ז, ה"ה מתבייש ואינו

3. שמ"ר פ' משפטים פ"ל ס"ט.

4. תהילים קמז, יט.

5. תרבא"ר רפי"ח. יל"ש איכה רמז תתרלד.

6. עץ-חיים, שער הכללים בתחילתו.

לקראת שבת

חש שזהו "קב שלו" שטוב "מתשעה קבין של חבירו". אבל כשישראל עובדים ומתייגעים בעצמם בקיום המצוות, אזי הם מרגישים שהשכר מגיע להם בדין.

מטעם זה עשה הקב"ה בחסדו הגדול, שקיום המצוות של ישראל ישפיע למעלה ויגרום שהקב"ה יחזור ויקיים את המצוות:

"נהמא דכסופא" הוא לא רק כשמקבלים "לחם חינם" בלא שום עבודה ויגיעה. גם כאשר ישנה עבודה ויגיעה, אך האדם העובד יודע שכל עבודתו אין לה פרי וחפץ אצל משלם השכר – עדיין הוא מרגיש בושה בקבלת השכר. מכיון שאין הוא רואה קשר בין עבודתו לשכר שהוא מקבל.

זאת ועוד אחרת: כשאדם עובד עבודה ואינו רואה שפועל משהו, אין לו חשק ושמחה בעבודה. וכפי שהמשיל ע"ז כ"ק מו"ח אדמו"ר משל: פריץ אחד קרא לאיכר פשוט, וציוה אותו "לעבוד" ו"לקצור" עם מגל, בדיוק כפי שהיה עושה בשדה העומדת בקמותיה, אלא ש"עבודה" זו עליו לעשות בתוך חדר שאין בו כלום – ובתמורה ישלם לו כפי שהוא עובד בשדה. בתחילה הסכים האיכר, אך אחרי משך זמן קצר של עבודה זו התחרט, וטען: אמנם עובדים, אך העבודה איננה נראית...

מטעם זה, עשה הקב"ה שעבודת הבן ישראל למטה תעשה פרי למעלה – ודבר זה ייתן חיות ותענוג בעבודת השם, כיון שיודע שעבודתו נוגעת לקב"ה.

המורם מן האמור, שאותן השפעות עליונות שנשפעים ע"י קיום המצוות הם באמת תוצאה של קיום המצוות, ומובן שלכל מצוה יש את הפעולה הפרטית המתאימה אליה.

וזהו תוכן מצוות ריבית:

ריבית עניינה שהאדם מרוויח ועושה פירות מממון שכבר אינו בידו. שמאחר שנתן את ממונו לאחר – יצא מרשותו ועבר לרשות הלווה (דמלווה להוצאה ניתנה), ובריבית עדיין הוא מקבל שכר ע"ז. והוראת התורה להזהר מריבית משמעה – שהאדם יעשה פירות רק מממון העומד ברשותו עכשיו (שזהו ה"היתר עיסקא" – שחלק מהממון נשאר שלו גם בשעת ההלוואה, וממון זה עושה פירות).

ובאותו האופן מתנהגים עם היהודי מלמעלה: באם ח"ו עובר אדם על איסור ריבית, ולוקח רווח עכשיו על כסף שנתן כבר בעבר, וכביכול משאיר את הכסף ברשותו – גם מלמעלה לוקחים ממנו את הכוחות המיוחדים שניתנו לו כדי לקיים את המצווה (בחנית קיום המצוות של הקב"ה שקודם קיום המצוות של היהודי) – ומעשה המצווה לא מתייחס אל היהודי...

אבל כאשר היהודי זהיר במצוות ריבית, אזי גם מלמעלה נוהגים בו מידה כנגד מידה. והכוחות וה"הלוואה" שקיבל ע"מ לקיים את המצווה, דהיינו קיום המצוות ע"י הקב"ה

לקראת שבת

טו

קודם שהיהודי מקיימם – ניתנים לגמרי לרשות האדם, והוא יכול "לסחור" בהם ולקיים מכוחם את המצוות של מטה, ועי"ז "להרוויח" ולעשות פירות – להשפיע שפע רב בכל העולמות! ויתירה מזו, שגם בשעת קיום המצוות "משתתפים" עמו, ומסייעים אותו בקיומם.

זהו הקשר בין איסורי ריבית ליציאת מצרים: מצוות ריבית מורה על הסיוע והעזר המיוחד שמקבל יהודי מהקב"ה ע"מ לקיים את המצוות, וכך על פעולת המצוות למעלה. וכיון שהיהודי מקבל את כוחותיו של הקב"ה ה"ה למעלה מכל מדידה והגבלה, בחינת "יציאת מצרים" – יציאה מהמיצר והגבול של העולם.

בחוקותי - עמל בתורה

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו
ועשיתם אותם

”ויש” אם בחקתי תלכו – יכול זה קיום המצות, כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי קיום מצות אמור, הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה” (כד, ג וברשי ממדרש כהנים)

מכך שהוסיף הכתוב על ”את מצותי תשמרו” אף ”אם בחקתי תלכו” למדו שקאי על לימוד התורה.
אך קשה:

מנ”ל שהכוונה היא על ”עמל תורה” ולא על עצם לימוד התורה, ד”את מצותי תשמרו” שולל רק שקאי על מצוות?
וא’ הביאורים בזה:

ידוע הכתוב בספרים שנחלקו מצוות השי”ת לג’ מחלקות: ’עדות’ ו’משפטים’ – הם מצוות שהשכל מחייבם או עכ”פ מסכים להם, ו’חוקים’ – הם מצוות שלמעלה מהבנת השכל ופעמים אף מנוגדים אליו, וקיומם הוא בדרך קבלת-עול. ועליהם נאמר ”אומות העולם מונין את ישראל, לומר, מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה, גזרה היא מלפני, אין לך רשות להרהר אחריה” (רשי”ר פ חקת).

והנה, כאשר האדם לומד רק כשיש ביכולתו וכשמבין את לימודו אין זה ’חוקה’. גדר ’חוק’ הוא דווקא כשהלימוד הוא באופן של עמל ויגיעה, כשאינו לו עריבות וטעם (”געשמאק”) בזה – למעלה מטעם והבנה.

ומובן א”כ הא ד”אם בחקתי תלכו” קאי על ”שתהיו עמלים בתורה” דווקא.

(ש”פ בחוקותי תשי”ט. וראה באו”א לקו”ש חיי”ז עמ”י 313)

גם הנמכר לגר ”גאולה תהי’ לו”

ונמכר לגר תושב... גאולה תהיה לו
אחד מאחיו וגאולו. או דודו או בן דודו
וגאולו... או השיגה ידו וגאולו
(כה, מז-טט)

צלה”ב:

א. הרי מנה כאן הכתוב קרוביו המחוייבים לפדותו לפי סדר קירבתם, ומדוע לא נכתב אביו, שהוא הקרוב ביותר. ב. מדוע באם ”השיגה ידו” מופיע לבסוף, הרי אם יש לו ממון מחוייב לפדות עצמו תחילה.

וי”ל בזה ע”ד החסידות:

איש יהודי הנמכר לגוי, ועד לעבודה זרה, מורה שנשמתו נמצאת במעמד ומצב רוחני נמוך וירוד ביותר, שלכן תתכן אפשרות שיהיה עבד לעבודה זרה. מצב שכזה יסודו ב’שכחה’ אודות אביו שבשמיים [ובסגנון דתורת חסידות: חסרה לו בחי’ ”אבא”, היינו החכמה שבנפש הרואה אלוקות תדיר, ולכך יוכל מצבו לירד כ”כ]. ולכך לא נמנה כאן אביו להורות שמצב זה נובע מכך שאין לו ”אב”.

וא”כ, אף שאדם הנמצא במצב שכזה אינו יכול לפדות את עצמו כלל, הרי מובטח לו שיפדה, כמדויק בלשון הכתוב ”גאולה תהיה לו” – לשון הבטחה, שלהיותו בן לעם ישראל הרי ודאי הדבר שיפדה בסוף. ואחר שיפדהו מלמעלה באתערותא דלעילא (קרוביו), הרי התכלית היא שלבסוף תהיה עבודתו את השי”ת מצד עצמו. ולכן נכתב בסוף ”השיגה ידו”, היינו, שעליו לדאוג שלא תהי’ זה כמתנה מלמעלה, כ”א ירכוש גאולתו בעצמו.

(ע”פ לקו”ש חיי”ז ע”י 297)

חידושי סוגיות

בגדר הא דרב לא חזר בו אף בלא קנין

יביא הא דאיפליגו בירושלמי, והסיקו דרב נהג ממידת חסידות שלא לשנות מדיבורו בקניינים / יקשה במה שתירצו המפרשים לחלק מהא דב"מ שאמר לשמשו שלא יסמוך על דיבורו לבד / יקדים דמחולקים הסוגיות אם הוא בנכסי עצמו או נכסי ציבור / יסיק דגדר חסידות דרב, שדיבורו מתחילה גמר ומקני, וזה שפיר אינו שייך בנכסי אחרים

א.

קושיית הפלפולא חריפתא דבשביעית אמרו דרב לא שינה מדיבורו, ובב"מ מצינו להיפך

תנן בסוף מס' שביעית: "כל המטלטלין נקנין במשיכה, וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו". פירוש, אף שמעיקר הדין יכול המוכר לחזור בו דעדיין לא קנה במשיכה¹, מ"מ, בשאינו חוזר בו ומקיים את דברו, רוח חכמים נוחה הימנו.

ובירושלמי שם הביאו פלוגתא בין ר' יוחנן ורב, דלר' יוחנן "אמר ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו, חוזר בו"; ו"רב פליג, דרב אמר, כד אנא אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש, לינה (לית אנא (פני משה לירושלמי שם)) חוזר בי", שמקיים את דיבורו לתת המתנה.

1) דהכוונה "בלא נתנית דמים". ע"ש. וראה בירושלמי שם.

1) כן מפורש בפיהמ"ש להרמב"ם ורע"ב שם "אע"פ שאין שם משיכה". וראה תוי"ט ומלאכת שלמה (וראה גם פי' מהר"י בן מלכי צדק) שם

לקראת שבת

ובהמשך הסוגיא הקשו שם בירושלמי מעובדא דרב (ירושלמי שם עם פ"י הפני משה), "חד בר נש אפקיד ערבון על מילחא (שעשה מקח עם א' על מלח ונתן לו משכון על המקח), ויקרת (נתייקר המלח, ורצה המוכר לחזור בו), אתא לגבי רב, א"ל, או יתן לו כל עירבונו (כל מה שהוא נגד ערבוננו יתן לו כפי שוויו כך וכך מלח), או (אם אינו רוצה במקח) ימסור לו למי שפרע (דבמקצת דמים שקיבל נתחייב מיהת לקבל עליו מי שפרע), מחלפא שיטתי דרב, תמן הוא אמר כד אנא אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש לינה חזר בי (בדיבור בלחוד זוכה המקבל) וכאן הוא אמר הכין" (דאפילו מוכר שקיבל ערבון על המקצת יכול הוא לחזור בו).

ומשני, "תמן למדת הדין ומה דרב נהג למדת חסידות" (בהאי עובדא ע"פ מדת הדין הוא, דלדינא הורה כן, ומה דרב נהיג בעצמו ע"פ מדת חסידות הוא, שאע"פ שמדינא לא זכה בה המקבל, לפנים משה"ד עשה, ונהג בעצמו מדת חסידות).

ובס' פלפולא חריפתא לרא"ש (ב"מ פ"ד ס"ב סק"ש) וכ"ה בשנות אליהו להגר"א (סוף שביעית) ועוד², הקשו מעובדא אחרת דרב (בירושלמי ב"מ פ"ד ה"ב³), "רב מפקד לשמשי אימת דנימר לך תתן מתנה לבר נש, אין הוה מסכן הב לי מיד, ואין עתיר אמליך בי תניינות" ("רב הי מצוה למשרתו, כשאומר לך תן מתנה לעני, תתן לו מיד, ולא תשאל אותי עוד, לפי שאיני יכול לחזור בו, ואם הוא עשיר, הימלך בי שנית אם לא החזרתי בו" (פני משה לירושלמי שם)).

דמצינו סתירה בהנהגתו של רב, דהכא (בסוף מס' שביעית) מפורש שרב התנהג ע"פ מדת חסידות ולא חזר בו מדבריו, אמנם בב"מ שם צוה למשרתו שלא לסמוך על אמירתו, ולא ליתן עד שישאלהו שנית, דהוא בהיפך מן ההנהגה דלא ישנה מדיבורו.

ב.

ביא יישוב המפרשים לחלק בכמה פנים, ויקשה
דעדיין אינו מחזור כיון שבשביעית אמרו דלא הי' משנה מדיבורו כלל

במפרשים נאמרו⁴ כמה ביאורים בדבר⁵:

יש שביארו, דמחולקים ב' העובדות זמ"ז, דחד מיירי במתנה מועטת והשני במתנה מרובה (וכהא דמחלק בבבלי בב"מ (מט, א) בדעת ר' יוחנן דס"ל דדברים יש בהם משום

(2) ראה הנסמך בהערה 5.
(3) הובא ברי"ף ורא"ש (וכן בר"ח) לב"מ מט, א.
א.

(4) בספר ניר (על ירושלמי כאן. להר"מ מארים)
כתב דחסר בירושלמי כאן מילתא דרב שהובאה בירושלמי ב"מ (שבפנים) ומפרש שהקושיא בירושלמי כאן מיחלפא שיטתי דרב כו' היא מהנהגתו כאן לזה שמפקד לשמשי, וע"ז מתרץ

(5) בהבא לקמן ראה שער יוסף (להחיד"א) סי' ט. שנות אליהו שם. ביאורי הגר"א יו"ד סנ"ח סקל"א. ח"י הצ"צ שביעית שם (ס"ד). פרי יצחק ח"א סנ"א. ועוד.

מחוסרי אמנה, שהוא רק במתנה מועטת דסמכה דעתי' דהמקבל, ואילו במתנה מרובה אין בהם משום מחוסרי אמנה, דלא סמכה דעתי'. דבעובדא דמס' שביעית מיירי במתנה מועטת דאז נהג כן למדת חסידות שלא חזר בו; וכן התם (בירושלמי ב"מ) לענין מתנה לעני, כי בכלל מתנה לעני היא מתנה מועטת; אבל "אין עתיר אימליך בי תניינות", דכיון דלעשיר נותנים מתנה מרובה⁶, לא נהג בזה להחמיר אפילו ע"פ מדת חסידות (וכר' יוחנן שמחמיר בדברים, ואעפ"כ ס"ל שבזה אין בהם משום מחוסרי אמנה).

עוד רצו לכאר בזה, דבירושלמי ב"מ שם איירי בענין זמן הנתינה, אי מותר לדחותה לאחר זמן, והחילוק בין עני ועשיר הוא דאמירה לעני דהוי בגדר צדקה יש בה דין נדר⁷ וקאי עלי' בבל תאחר⁸ ולכן צריך ליתנה מיד, אבל בעשיר דאין בזה נדר מותר לדחות הנתינה לאחר זמן. אבל מדין קיום דברו לא הי' חוזר בו גם בעשיר.

ועוד חילקו, דהא דסוף שביעית איירי כשאמר ליתן בפני מקבל המתנה, ולכך אף דבמתנה מרובה לא סמכה דעתי' מ"מ מידת חסידות איכא שלא לחזור ממה שהבטיח, אבל בירושלמי ב"מ שם איירי שלא בפני מקבל המתנה ורק למשרתו הודיע שיתן המתנה⁹, ולכך הפרש גדול יש בין עני דנעשה כנדר משא"כ בעשיר, דכיון דהמקבל מתנה לא ידע, ליכא בו אפילו מדת חסידות שלא לחזור¹⁰.

אמנם, לבד מן הקושי והדוחק שבכל אחד מביאורים אלה, כדהקשו כבר במפרשים¹¹ — צ"ע בגופא דדינא, דלכאורה מפשטות לשון הירושלמי כאן נראה דהנהגת מדת חסידות דרב היתה שמעולם לא חזר בו מדיבורו, והי' מקיים דברו אף במקום שמצד הדין לא הי' מחוייב בזה, ולטעם זה ליכא שום חילוק אי המקבל הוא עשיר או שהיא מתנה מרובה (והמקבל לא סמכה דעתי') או שלא בפני המקבל וכו' — דהא מ"מ ה"ה משנה בדיבורו, שאינו מקיים מה שאומר; ואין לומר ע"פ גודל מדת חסידות דרב (שרב במיוחד הי' נוהג בעשרה מילי דחסידות¹²) שלא קיים דברו בפרטיו.

דירושלמי סוף שביעית דרב איירי כשהעמידו אצלו כו".

10 וראה עוד תי' בשער יוסף שם. ועוד.

11 ראה חי' הצ"צ ופרי יצחק בהקושיא על תי' הא'. שער יוסף שם (כח, סע"א) הקושיא על תי' הב' (וראה גם צ"צ שער המילואים ח"ד סנ"ח וסי' קנב). וכן קשה על תי' הג', דמפשטות הלשון בירושלמי לא משמע שהעמידו אצלו, ככתי' הירושלמי דרב נהג למדת חסידות.

12 תשובות הגאונים (שערי תשובה) סקע"ח. ס' יוחסין מאמר ב' אות ריש. סה"ד סדר תנאים ואמוראים ערך אבא אריכא ס"ז. ועוד.

6 ראה גם שטמ"ק ב"מ שם ד"ה כתב הריא"ף בסופו (בתירוץ השני).

7 ראה נמוק"י ב"מ שם ד"ה ובמתנה מרובה: אבל בעני נעשה נדר דגרסינן התם רב מפקיד כו'. ולהעיר, דדברי רב באים בהמשך לדברי הירושלמי לפנ"ז "הדא דתימא כו' אבל כו' נעשה נדר", החילוק דעשיר ועני (ראה הגי' בזה), וע"ז ממשין "רב מפקד לשמשי" (אלא שבריי"ף ורא"ש שם דילגו זה). וראה שו"ע חו"מ סרמ"ג ס"ב ובסמ"ע שם סק"ה. שו"ע אדה"ז חו"מ הל' מכירה ס"ד.

8 ראה שטמ"ק שם ד"ה וכתב הרמ"ך.

9 פרי יצחק שם בסופו. ובחי' הצ"צ שם ס"ד וותירוץ הירושלמי דהזהב י"ל דס"ל כתירוץ ראשון

לקראת שבת

ואע"פ שבבבלי איתא (ב"מ מט, א) שרב פליג על ר' יוחנן וס"ל דדברים אין בהם משום מחוסרי אמנה – הרי גם שם המדובר הוא ע"פ הדין ולא בהנהגתו המיוחדת של רב עצמו; משא"כ בהא דירושלמי ב"מ שקאי בהנהגת רב עצמו כמו בהא דשביעית¹³.

ג.

יקדים לחלק מדיוקי הלשונות, דבשביעית איירי בנכסי עצמו ובב"מ בנכסי אחרים והנראה לבאר בכ"ז בהקדם הדיוק בשינויי הלשונות בב' הסוגיות דירושלמי: בסוף שביעית לשון רב היא "כד אנא אמר לבני ביתי", ובב"מ הלשון – "רב מפקד לשמשי".
[ואין לומר דלהיות שהנהגה זו היתה מדת חסידות, לכן לבני ביתו רצה להראות ולחנכם במדת חסידות, משא"כ לשמשי שלא מוטל עליו חינוכו¹⁴ – דהא מ"מ גם כאשר "מפקד לשמשי", הויה הנהגתו בתור שלוחו של רב].

ונ"ל דהחילוק הוא, דבדבריו לבני ביתו קאי רב בממון ורכוש השייך לרב ובני ביתו, משא"כ מ"ש לשמשי דוקא (כי אין שייך לומר לב"ב) איירי לא בנכסי דרב וב"ב, אלא ברכוש הנמצא ברשותו מחמת מה שהי' רב בעירו, דכמה סוגי רכוש נמצאים ברשותו ובאחריותו (אף שאינם שלו), וכמו: קופת הקהל, ממון (דיחיד או רבים) שנמסר לו לחלקו או להיות ממונה בחלוקתו לצדקה. וכיו"ב¹⁵.

ומובן שבנוגע לרכוש זה שברשותו (שאינו שלו), הי' רב רגיל לצוות לשמשי (שמש ב"ד) וכיו"ב, ואילו בשייכות לרכוש (ענינים) שבביתו – הי' רב מצווה לבני ביתו, כולל משרת ושמש בביתו.

ועפ"ז מחוויר שפיר החילוק בין עובדא דרב שבירושלמי שביעית לעובדא שבירושלמי ב"מ:

הנהגת רב בשייכות לרכושו הפרטי (שאודותו צוה לבני ביתו) היתה במדת חסידות שלא לשנות מדיבורו (אף במקום שנכרך בזה הפסד ממון, כגון במתנה, או במכר כשנתייקר השער וכיו"ב¹⁶); אבל בנוגע לרכוש שאינו שלו, כ"א רכוש של הקהל (או דיחיד) הנמצא ברשותו, אין מקום להחמיר על עצמו לנהוג במדת חסידות שלא לשנות בדיבורו, דהא

13) כמ"ש בשנות אליהו שם.

14) ראה ספר ניר שם.

15) ובנוגע לב"ד או אפטרופוס בנכסי יתומים – ראה רמב"ם הל' מכירה פ"ל ה"ו. הל' נחלות פי"א ה"י. טוש"ע חו"מ סרל"ו סכו". סר"צ סט"ו. ובני"כ.

16) במחלוקת רב ור"י (בבלי ב"מ שם) אי דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה, פלוגתא בראשונים

אם זה רק בשלא נשתנה השער או גם בנשתנה השער (וכהובא ברמ"א חו"מ סו"ס רד). אבל בכל אופן כיון שנקטינן דרב בעצמו נהג כדעת ר"י, א"כ להדיעות דר"י ס"ל דיש בהם משום מחוסרי אמנה גם בנשתנה השער מובן דגם רב נהג כן. וכן משמע מזה שמקשה בירושלמי בסופו, מעובדא דנתן "ערבון על מילחא ויקרת" ואינו משני דשאני התם דנשתנה השער.

לקראת שבת

כא

שייך הממון להקהל (או ליחידים) שרכושם נמצא ברשותו – ולכן אין מדת חסידות שלו (של רב) שייכת בנוגע לרכוש זה (דהקהל או היחידים).

ולכן, הן בנוגע לנכסי יחיד הנמצאים ברשותו, צריך לשער דעתו של בעל הרכוש כמה רוצה ליתן, והן בנוגע לקופת הקהל וכיו"ב, זקוק לשער דעת (רוב) הקהל והאחראים דהקופה.

ולזה אמר רב למשרתו, שכאשר אומר לו לתת מתנה לעני, יתן לו מיד, כי ודאי וברור לרב, דלא רק בקופת הקהל המיועדת לצדקת הקהל סומכים עליו (רב) לחלקם, אלא גם בנוגע ליחיד – נוחא לי' לזה היחיד, כיון שהוא רב הקהל, שיתן להעני; משא"כ בנוגע לעשיר ציוה "אמליך בי תניינות", כי אמירתו בתחלה לתת היתה כפי דעתו של רב (בעצמו), ולכן צריך לשער (עוה"פ) דעתם של בעלי הרכוש – אם מסכימים למתנה זו (לעשיר), ולכן "אמליך בי תניינות".

ד.

יקשה דעדיין אינו מיושב מה שמ"מ בב"מ חשש שישנה מדיבורו, וגם דנכסי ציבור ל"ש, ויסיק דגדר מדת חסידות זו אינו שייך מתחילה בנכסי אחרים

אמנם, עדיין יש בזה תימה, דאפילו אם נאמר שבסוגיא דב"מ איירי ברכוש אחרים, מ"מ, מה שבפועל ממש שינה רב אח"כ מדיבורו איכא בזה שלילת מדת חסידות דרב (כיון שאינו עומד בדיבורו – אף שיש לו טעם ע"ז). וא"כ, רב שהי' נוהג עצמו בחסידות, הי' עליו שלא לומר אודות נתינה זו בתחלה, אם אפשר שישנה דיבורו, ע"מ שלא יחסר עי"ז מאום ממידת חסידות. ולבד מזה עדיין צ"ע בהנ"ל, דהא במקום שניתנה לו לרב האחריות והבעלות המלאה (בתור גבאי וכיו"ב), לכאורה לא איכפת לן מהו רצונם של בעלי הרכוש, שהרי הכל ברשותו של רב?

ולזה נראה להוסיף עוד בחילוק הסוגיות, דהא דמס' שביעית שמצד מדת חסידות לא חזר בו רב מדיבורו, היינו, שנוסף לזה שלאחרי שאמר לא חזר בו, הנה עוד זאת, עי"ז נשתנה בגוף דיבורו. דכיון שבשעת דיבורו הנהגתו הרגילה ש"הן שלך (יהי' צדק" (ב"מ שם; ירוש' שביעית שם (ועוד) – עה"פ (קדושים יט, לו) איפת צדק והין צדק), היינו לקיים את דברו ולהצדיק אותו¹⁷ (וכ"ש דבשעת האמירה צ"ל "הן שלך צדק" 18 – שיאמר לו ודאות ליתן

בדעת גמורה ולא יהא בדעתו לשנות כי לדבר א' בפה וא' בלב אסור מן התורה שנאמר איפת צדק כו"; ובאו"ח סקנ"ו ס"ב מפרש בפסוק הנ"ל "כלומר כשאתה מדבר הן או לאו קיים דברך והצדק אותם".

17) כפפי' המשניות להרמב"ם שביעית שם. וראה גם רש"י כתובות פו, סע"א בהא דפריעת בע"ח מצוה.

18) להעיר משו"ע אדה"ז, דבתור"מ הלי' מכירה ס"ב כ': "ומ"מ בשעה שאומר לו ליתן לו צ"ל

לו, ולא דרך היתול וכיו"ב¹⁹ – אחד בפה ואחד בלב²⁰) – הנה באדם זה, בהדיבור לבד גמר ומקני, דע"י הדיבור עצמו נעשה קנין²¹ בהחפץ שנותן במתנה.

וכדמוכח מהתחלת דברי הירושלמי שביעית שם, שהקשו על הנהגת רב – "מתניתא פליגא על רב אימתי אמרו המטלטלין נקנין במשיכה ברשות הרבים או בחצר שאינו של שניהם וכו' ברשות המוכר לא קנה עד שיגבי' או עד שימשוך את הכל מרשות הבעלים כו'" [דלכאורה ה' לנו להקשות בזה, דליכא שום שייכות בין דברי רב להברייטא, דרב אמר שלא ה' חוזר בו מדיבורו (בכדי שלא יהי' ממחוסרי אמנה, או בכדי שתהי' רוח חכמים נוחה הימנו וכו'), ולא בנוגע לקנין דהחפץ, ובהברייטא איירי בדין קנין, "לא קנה עד שיגבי' כו'". ולזה יש להכריחן דהירושלמי מפרש דברי רב שס"ל שיש בזה קנין ולכן אינו חוזר בו, כמ"ש במפרשים (פני משה שם²²), וזהו שמקשה "אם במוכר ולוקח אמרו דלא קנה הלוקח עד שיגביהנו או עד שיוציאנו מרשות הבעלים, מכ"ש במקבל מתנה דלא זכה בדיבור לחודי', ואמאי קאמר רב לית אנא חזר ביי',

[ופשיטא להא דמשני בירושלמי שם "כאן שהעמידו עמו כאן בשלא העמידו עמו", כמו שפירשו במפרשים (פני משה שם²²), ד"רב מוקי להאי ברייתא בשלא העמידו ללוקח עמו לכן לא קנה עד שיקנה בדרכי הקני' והאי דרב גופי' בשהעמיד להמקבל עמו בשעה שאמר ליתן לו והראה לו מה שהוא", דכיון "שהעמידו עמו", לכך קנה²³ ואינו חוזר בו] –

הנה מעין זה י"ל למסקנת הירושלמי "תמן למדת הדין ומה דרב נהג למדת חסידות", שזה שרב נהג בעצמו מדת חסידות שלא ה' חוזר בו, אינו בגדר אחר ממה שסבר בתחלה (בירושלמי) בדעת רב (שיש בדיבורו קנין). והיינו, שמדת חסידות דרב (לא לחזור מדיבורו) אין פירושה שלא חזר בו אח"כ מדיבורו, רק שמחמת מדת חסידות שלו ה' מתחילה דיבורו בעצמו בתוקף, שגמר ומקני²⁴.

19) כדברי ר' יעקב בן זבדי בירושלמי שם (שע"ז קאי המשך דברי הירושלמי דרב פליג) ככפי' הפ"מ.

20) כתירוף אביי בבבלי שם לדעת רב. וע"פ המבואר הרי זהו לפי דעת רב לדינא שם דדברים אין בהם משום מחוסרי אמנה, אבל בהנהגתו בעצמו במדת חסידות קיים הפסוק "היך צדק" גם כפשוטו, שקיים דברו, ככפנים.

22) אבל בר"ש סירילאו פ' אי איכא איסורא או לא. וראה בפ"י מהר"א פולדא שם. פרי יצחק שם.

21) ראה תוד"ה אליבא (כתובות קב, א): ואפילו באמירה בעלמא יש דברים שנקנים כדקאמר בסמוך ועוד דשמעינן ל' לר"י בהזהב הנותן מתנה מועטת לחבירו קנה אע"פ שלא הגיע לידו דגמר ומקני (וראה רש"ש שם). וכן משמע בשו"ת הרא"ש כלל קב ס"י. ע"ש. וראה ר"ח ב"מ שם: דאמר ר"י

23) ובחי' הצ"צ שם אות ד' "ור"ל דרב מיירי שהעמיד המקבל עם בני ביתו דאזי קנה משום מעמד שלשתן", וכן להלן שם "מעמד שלשתן". וכן פ"י במהר"א פולדא שם. וע"ש שמפרש האוקימתא דרב למידת חסידות, דאם למדת הדין מאי רבותא דרב כו' הרי מדינא קנה לכו"ע ואף ר"י לא פליג. ע"ש.

24) אבל ראה צפע"נ השלמה (ט, ד).

לקראת שבת

כג

ועפ"ז א"ש, דגדר זה אפשר לאומרו רק בנוגע להאמירה לבני ביתו, שבנוגע לחפציו ורכושו הפרטי יש בדיבורו תוקף דקנין בהמתנה שאמר ליתן לחבירו, אבל בנכסים של אחר או של הקהל, שהם רק ברשותו לצוות כו', כהא דב"מ שמפקד לשמשי, אזי א"א לומר דחל ברכוש זה קנין (או אפילו התחייבות) בגוף המתנה [ובמילא נסתלק מכאן לכתחילה הדין הנ"ל ד"מדת חסידות" דרב לעמוד בדיבורו, ושוב מה שדיבורו לא יתקיים אח"כ מחמת בעלי הרכוש אין כאן חסרון במדת חסידות שלו].

ולכן "מפקד רב לשמשי" אימת דנימר לך תתן מתנה לבר נש אין הוה מסכן הב לי' מיד ואין עתיר אימליך בי תניינות", שאין הכוונה בזה שבנוגע לעני נעשה נדר ובמילא אינו יכול לחזור בו, אלא להיפך (וכפשטות ההמשך בירושלמי שם, שמביא הא דרב בהמשך ללפנ"ז שיכול לחזור בו) – להדגיש בזה השינוי לגבי האמירה לבני ביתו, שכאן אין הקנין (וכיו"ב) ע"י האמירה והדיבור, שבאמירתו לבד גמר ומקני (או מתחייב) כבאמירתו לבני ביתו, אלא תלוי הדבר מיהו המקבל, ולכן כשהמקבל הוא עני אז צריך לתת לו מיד, כיון שיודע שגם דעתו של בעל הרכוש (או הקהל) ליתן, ואין צריך לבירור נוסף, וכנ"ל.

תורת היים

מכתבי קודש מכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

דרכי העבודה בתיקון המדות

בעין דימין צריך להביט על הזולת בעין יפה

מה שכותב אודות הדבור בשעת התפלה, וכו'. הנה ידוע עד כמה צווחו קמאי בזה זה משך כמה דורות, אבל לאחר כל זה בטח שמע מסיפור כ"ק מו"ח אדמו"ר וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר בילדותו שאל את אביו כ"ק אדמו"ר [הרש"ב נ"ע] מפני מה נברא האדם בשתי עינים, ויענהו אביו אשר בעין דימין צריך להביט על הזולת בעין יפה, ובעין שמאל על התאוות דעולם הזה.

ובהביא בחשבון שאצלם הנה כל תפלה היא באמצע העסק ועניני עולם הזה, ובכל זה מפסיקים ונותנים משך זמן להתפלל לפני הקב"ה הנה זה גופא יגביר אצלם צד הטוב על הצד השני ובמילא יתקרבו להדרכת תורתנו הק' גם בחיי היום יומיים.

מובן לא תמיד צריך להכריז ע"ד ענין זה שלא ישתמשו בו מעין הכשר על הנהגה הנ"ל. אבל לעצמו צריך לדעת החשבון להביט בעין דימין עין יפה, ורעיון הנ"ל מקיל בדבר.

(אג"ק ח"ח אגרת ב'ש)

עניות פשוטה בלי התחכמות מטהר מטומאת הדיעות

במענה על בקשתו ברכה, הנה כבר ברכתו אמורה בכתוב רצון יראיו יעשה, בלי הגבלה במה שיהי' הרצון ובלבד שזהו רצון ירא ה'.

לקראת שבת

כה

וכיון אשר עסקו של כת"ר הוא בהמשכת יראה לבני ישראל ע"י ענין המקואות, וכמבואר ברמב"ם סוף הל' מקואות "וכן הטבילה כו' גזירת הכתוב הוא כו' ואעפ"כ רמז יש בדבר כו' המכוון לכו' לטהר נפשו כו' והביא נפשו במי הדעת טהור כו'", כי כמו שענין הטבילה בגשמיות צריך שיטבול ראשו וכל גופו במים, היינו שכל גופו אפי" הטפל לגופו יכוסו במים פשוטים.

הנה גם ברוחניות כן הוא, אשר המטהר מטומאה שנגרמה ע"י חטא עה"ד, הוא כשמבטלים את כל עצמותו מתחיל מהשכל שבראש ומסיים בהכח היותר פשוט שבנפש הוא כח ההליכה שברגל, במים פשוטים, היינו עניויות (יעויין תענית ז' ע"א), ועניויות פשוטה בלי התחכמות זהו מטהר מטומאת הדיעות, שעיי"ז בא לירא את ה' כי ענוה מביאה לידי יראה (סוף סוטה), שלכן אמרו חכמי האמת אשר טבילה הוא אותיות הביטל, ועאכ"כ שזה מביא לידי חיזוק בהעבודה המביאה לידי יראה.

ובל"נ כשאהי' על הציון הק' של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, אזכירו כבקשתו.

(אג"ק ח"ח אגרת ב'רפח)

כשעוסק בענין אחד אינו חושב כלל ע"ד ענין השני

מה שכותב שאין אצלו סדרים קבועים,

הנה ידוע לו דרישת תורת הדא"ח שצ"ל מוח שליט על הלב, ובמילא במדה גדולה אפשר לפעול בעצמו שבשעה שעוסקים בענין אחד אין חושבים כלל וכלל ע"ד ענין השני, ובמילא אינו מבלבל. וע"ד סיפורו של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע ע"ד הרשב"א שבטח ידוע לו [ראה שיחת כ' שבט תש"ל ובכ"מ].

המחכה לבשו"ט וחותם בכרכה להצלחה בעבודתם בקדש.

(אג"ק ח"ח אגרת ב'רפח)

מצד מרה שחורה באה ג"כ התמדה בלימוד תוה"ק

נעם לי לקבל מכתבו מי"א כסלו, עם הרשימה שמחלק לצדקה, שעשו כהוראתו, וכשהייתי על הציון הק' של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע הזכרתיו, והנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו.

ומתחיל מחדש כסלו, הוא חדש הגאולה והנסים, הנה יחזקה השי"ת ויחלימו, ומתוך בריאות הנכונה ינהג הגבאות בבית הכנסת... שבדרך ממילא יומשך ג"כ ברכה שיוכל לעבוד עבודתו הפרטית במשרתו כדבעי. והעיקר – שלא יעסיק כח המחשבה והתבוננות שלו כי אם בעניני תורה ומצות.

לקראת שבת

ואם לפעמים יש לו מחשבות של מרה שחורה, אף שבכלל חידוש הי' אצלי דבר זה, הרי ידוע מ"ש ב'תורה אור' שמצד מרה שחורה באה ג"כ התמדה בלימוד החכמה ובפרט בלימוד תוה"ק, ובמילא גם הוא יעשה כן ויעבוד את ה' בשמחה בכל דרכיו. בברכה לאריכות ימים ושנים טובות לו ולזוגתו – שיחיו.

(אג"ק ח"ח אגרת ברצט)

"ברכת ה' היא תעשיר"

"ברכת ה' היא תעשיר בכלל ובפרט להנותן מעתו ומזמנו לעסוק בצרכי צבור בעניני צדקה וחיזוק היהדות . . לכל פעולה טובה שיהודי עושה משלם הקב"ה במיטב בבני חיי ומזוני רויחי"

מורנו הבעש"ט עשה תעמולה גדולה – כששים-שבעים שנה אחרי גזירת ת"ח-ט ל"ע – שאחב"י יסתדרו בכפרים וקיבוצים ביישובים ופרשת דרכים ('קרעטשמעס'), ולעסוק בעבודת האדמה ויבול שדות וגנים בגידול בהמות ועופות וכלל עבודת השדה, והי' תומכם בגשם וברוח.

במשך כמאה וחמישים שנה הסתדרו אלפי משפחות יהודים במאות כפרים ויישובים קיבוצים ופרשת דרכים בפלכי פאדאליא וואהלין ובעסאראביא. מהם היו בעלי אחוזות גדולות ומחזיקי בתי רחיים גדולים, גני ירקות ונטיעות טאבאק וענבים. מהם בעלי רכוש בינוני מהם עניים.

גזירות על היהודים בעלי האחוזות

בשנת תרי"ט נתנו בעלי אחוזות האינם יהודים את עיניהם בבעלי האחוזות היהודים, ויביאו את דיבתם רעה לפני שר השרים באדעססא – פלומבערג, וידרשו מאתו להוציא חוקים והגבלות – שביד השלטון המקומי לעשות כחפצו בלי טעם ונמוק – נגד בעלי האחוזות היהודים, וימלא את ידי אחד מסגניו למלאות את דרישתם ויצק לבעלי האחוזות היהודים מאד.

הוד כ"ק אאזמו"ר בעל צמח צדק זצוקללה"ה נבג"ם זי"ע, שהי' ראש עסקני הכלל בדורו בא לעזרת בעלי האחוזות היהודים, וימלא את ידי כ"ק בנו הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק רבי שמואל זצוקללה"ה נבג"ם זי"ע לעשות מסעו לעיר הבירה פטרבורג, לעשות השתדלות הדרושה בחוגי הממשלה. והשי"ת הצליח לו וכעבור ארבע חדשים הנה כל היהודים שגורשו מהכפרים שבו לנחלתם כבתחילה.

אבל אף שגזירת המן נתבטלה, אבל מחשבת המן – סגן שר השרים הצורך קלימאוו – נשארה בתקפה, ומזמן לזמן נתן פקודות מיוחדות בנימוקים שונים להגדיל את המס על בעלי האחוזות, מבעלי האחוזות האינם יהודים העלים עין, ומהיהודים תבע בכל תוקף הדין. בעלי האחוזות העשירים – אף שבמדה ידועה גם בהם נגע דבר המס, אבל כאין הי' נגד הרווחים הגדולים שהרוויחו. לא כן הבינונים והעניים, אשר להם הציק המס מאד מאד, ומשנה לשנה הלכו הלוך ודל עד שבשנת תרכ"ח הרבה מאד (וביותר במחוזות קאלאראש ובענדערי) באו עד משבר, כי לא יכלו לשלם את המס שנתקבץ במשך כשנתיים. ולבד זה שעמדו להתגרש מנחלותיהם היו צפויים לעונשי מאסר וכדומה בקנסות גדולים.

סוד משפיע ומקבל

הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק רבי שמואל זצוקללה"ה נבג"ם זי"ע שהי' ראש עסקני הכלל בדורו, התעניין במצבם ויבקש לעזרם. ולפי שרוב בעלי האחוזות העשירים במחוזות קאלאראש ובענדערי גרו בעיר קישינוב, הנה כשנסע הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק ר' שמואל ממאריענבאד, בתחלת אלול שנת תרכ"ח, לביתו לליובאוויטש, נסע דרך אדעססא בכוונה לעשות מגבית לטובתם באדעססא ובקישינוב. עשירי אדעססא נתעוררו בהתעוררות טובה וינדבו סכומים הגונים, לא כן עשירי קישינוב שלא התעוררו בהתעוררות הראוי'.

באחת שיחות הקודש שהואיל הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק ר' שמואל לשוחח בהתוועדות עשירי קישינוב, אמר:

הקב"ה ברא את עולמו וברואיו בסוד משפיע ומקבל, השמים והארץ השמים משפיעים גשמי ברכה והארץ מקבלת. וכן בני אדם, יש עשירים משפיעים ועניים מקבלים. העשירים צריכים לתת והעניים צריכים לקבל, והוא טובת העשירים – כדרשת רז"ל ע"פ "אשר עשיתי עמו" (רות ב, יט) "אשר עשה עמי לא נאמר, אלא אשר עשיתי עמו מלמד שיותר מאשר בעה"ב עושה עם העני, עושה העני עם בעה"ב, לפיכך אמרה רות אשר עשיתי עמו, הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו בשביל שהאכילני פרוסה אחת" – והקב"ה גזור מי יהי' העשיר המשפיע ומי יהי' העני המקבל.

אבל העני טוען: הן אמת, רבש"ע, בראת עולמך בסוד משפיע ומקבל, אבל מפני מה צריך אני להיות העני והמקבל והאחר יהי' העשיר המשפיע, ומפני מה לא אהי' אני העשיר המשפיע ואחר יהי' העני המקבל, ומפני מה אני דוקא סובל יסורי עניות בשביל שיתקיים העשיר בעשירותו. וזהו דכתיב (תהלים קב, א) "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו"

לקראת שבת

כט

– “תפלה לעני כי יעטוף” בטענתו מפני מה הוא דוקא צריך להיות העני המקבל, “ולפני ה' ישפוך שיחו” בטענתו מפני מה צריך הוא דוקא לסבול יסורי עניות בכדי שהעשיר יתקיים בעשירותו, הלא הרבה שלוחים למקום להעשיר איש ולהצליחו, ומפני מה הצלחת העשיר ועשירותו באה בסיבת שפיכות דמו ועינויו.

השיחה הקדושה הלזו, הנה לא זו בלבד שפתחה לב עשירי קשינוב ונדבו סכומים הגונים, ובהמגבית ההיא – מעשירי אדעססא וקשינוב – חלצו את בעלי האחוזות הבינונים והעניים מן המיצר והעמידום בקרן של פרנסה, אלא עוד זאת השיחה פרשה כנפי' בכל מרחבי המדינה ובכל עיר ועיר אשר דבר השיחה מגיע, מאירה אור בדרכי הנהגת העשירים להבין שרש דבר גזירת ההשגחה העליונה, וכל איש ואשה בישראל אשר השי"ת ברכם בלחם לאכול ובגד ללבוש, הכירו בהטובה אשר ה' הטוב עשה אתם ויגישו תודה לה' בהושיטם יד עזרה לאחיהם העניים – כל אחד ואחת כפי יכולתם – בעין יפה ובאהבת אחים.

ברכת ה' היא תעשיר

“ברכת ה' היא תעשיר” בכלל, ובפרט להנותן מעתו ומזמנו לעסוק בצרכי צבור בעניני צדקה וחיזוק היהדות. וכמאמר דער אויבערשטער ב"ה בלייבט ניט קיין בעל חוב, פאר יעדער גוטער זאך וואס א איד טוט צאלט ער במיטב מיט בני חיי ומזוני רויחי [= הקב"ה לא נשאר בעל חוב, על כל פעולה טובה שיהודי עושה משלם הוא במיטב בבני חיי ומזוני רויחי].

המורם מכל האמור, אשר מי שהשי"ת זיכה אותו להיות עוסק בצרכי צבור בעניני צדקה בכלל ובעניני החזקת היהדות, הרבצת תורה ויראת שמים בפרט, הנה לא זו בלבד שאין צריך להתאונן ח"ו וח"ו, אלא עוד זאת הוא צריך להיות שש ושמה בשמחה של מצוה, ושמחתו זאת צריכה לפעול עליו הגברת הצורה על החומר לגזול מעותותיו במסחר וקנין ומעשה, ולהוסיף מחול על הקודש להכניס עצמו בעניני עבודה צבורית, ובעיקר בהנוגע לתורה ויראת שמים, בכל לבו נפשו ומאדו, וה' יצליח לו בכל אשר לו בגשם וברוח.

(אגרות קודש ח"י ע' רנג ואילך)

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' **מרדכי** ב"ר **אליהו** ע"ה

נלב"ע כ"ב אייר תשנ"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

*

נדפס ע"י חתנו ובתו

הרה"ח ר' **ירחמיאל בנימין** הלוי וזוגתו מרת **לאה** שיחיו

קליין

לעילוי נשמת

הרה"ח **חיים הלל** ב"ר **צבי הירש** ע"ה

נלב"ע כ"ט אייר תשמ"א

וזוגתו מרת **רישא** ב"ר **שמואל** ע"ה

נלב"ע ר"ח סיון ה'תשס"ה

אזימאוו

ת.נ.צ.ב.ה.

*

נדפס ע"י בני משפחתם שיחיו

לעילוי נשמת
האשה החשובה
מרת **זיסל דבורה ב"ר אליהו הכהן ע"ה**
טענענבוים
נלב"ע כ' אייר תשס"ב
ת.נ.צ.ב.ה.

*

נדפס ע"י בני משפחתה שיחיו

לעילוי נשמת
האשה החשובה
מרת **בת שבע** ב"ר **משה חיים** ע"ה
ראטענשטרייך
נלב"ע כ"א אייר ה'תשס"ד
ומנ"כ בהר המנוחות
ת.נ.צ.ב.ה.

*

נדפס ע"י בני משפחתה שיחיו